

Д. О. Захаров

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративно-правових
та кримінально-правових дисциплін
Кримського юридичного інституту
Національної юридичної академії України
імені Ярослава Мудрого (м. Сімферополь)

А. В. Реуцький

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри адміністративно-правових
та кримінально-правових дисциплін
Кримського юридичного інституту
Національної юридичної академії України
імені Ярослава Мудрого (м. Сімферополь)

УДК 343.157

РЕЗУЛЬТАТИ КАСАЦІЙНОГО РОЗГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Стаття присвячена теоретичним і практичним проблемам касаційної перевірки судових рішень у кримінальному процесі, а саме, приводиться теоретичне обґрунтування можливості надання касаційному суду повноваження на винесення ухвали про часткове скасування вироку. Даний вид рішень касаційного суду пропонується застосовувати при виявленні таких касаційних підстав як неправильне застосування кримінального закону й невідповідність призначеного судом покарання ступені тяжкості злочину та особі засудженого.

Статья посвящена теоретическим и практическим проблемам кассационной проверки судебных решений в уголовном процессе, а именно, приводится теоретическое обоснование возможности предоставления кассационному суду полномочия на вынесение определения о частичной отмене приговора. Данный вид решений кассационного суда предлагается применять при выявлении таких кассационных оснований как неправильное применение уголовного закона и несоответствие назначенного наказания тяжести преступления и личности виновного.

Article is dedicated to define functional application of decision of Court of Cassation about derogation of sentence of court of original or appeal jurisdiction. The author researches cassation proceeding as a form of inspection of judgments of courts of the first appearance, charges for rapidity of final accommodation criminal cases. The research also contains proposals of concrete amendments of articles of Criminal and Procedural Code about improvement legal proceedings.

Незважаючи на те, що кримінальний процес України проходить період остаточного формування, сучасний інститут касаційного перегляду судових рішень у кримінальному судочинстві України можна охарактеризувати як властивий змагальному типу процесу. Таку класифікацію окремі вчені (наприклад, А. С. Александров, М. М. Ковтун [1, с. 38], Д. В. Філін [2, с. 61]) пов'язують із позовним характером провадження у касаційній інстанції, коли межі судового розгляду визначаються вимогами заявленими у скаргах учасників. Слід також погодитися із позицією О. В. Смирнова, згідно з якою при послідовному змагальному підході касаційна інстанція може розглядати та скасовувати

судові рішення, але не повинна переглядати його з точки зору сутності справи. Тобто, фактична сторона справи касаційним судом перевіряється не повинна через відсутність відповідних процесуальних умов, а саме неможливості безпосереднього дослідження доказів. На думку авторів, послідовний аналіз реалізації засад кримінального судочинства у даній стадії, дозволяє дійти висновку щодо обґрунтованості часткового скасування вироку суду за результатами касаційного перегляду.

Розглянемо можливу користь зазначеної пропозиції. Ефективність застосування кримінально-процесуального права — це можливість досягнення цілей кримінального судочинства з мінімальними витратами [3, с. 70; 4, с. 13]. В той же час, якщо, згідно з визначенням І. В. Губенка, розглядати ефективне правосуддя як прийняття судових рішень, що відповідають вимогам законності, справедливості, складаються з правильного встановлення достовірності фактів та точного застосування до них закону [5, с. 7], будь-які пропозиції щодо змін кримінально-процесуального законодавства повинні враховувати необхідність саме якісного досягнення зазначених цілей у кожній кримінальній справі.

Отже, згідно із ст. 396 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК України), у результаті касаційного розгляду суд скасовує вирок, постанову чи ухвалу і направляє справу на новий судовий або апеляційний розгляд. Тобто, у випадку із скасуванням вироку суду першої інстанції, суд, який отримує кримінальну справу повинен буде розглянути її у повному обсязі та вирішити усі питання, передбачені ст. 324 КПК України, враховуючи при цьому зміст касаційної ухвали. Але з урахуванням переліку підстав касаційного оскарження, наведених у ст. 398 КПК України, питання правильності встановлення фактичних обставин справи знаходяться за межами касаційного розгляду. При цьому, слід пригадати, неодноразово згадану у теорії кримінального судочинства презумпцію істинності вироку, що вступив у законну силу, яка виражається в тому, що при наявності зазначених у законі формальних ознак передбачається, що істинність вироку не потребує доказування. Лише презумпції даного виду здобувають форму преюдиції, яка властива матеріально-правовим фактам, зафіксованим у вироку [6, с. 57]. Тобто, вирок суду, в зв'язку з тим, що у касаційному порядку він може бути оскаржений лише з юридичних підстав, на момент розгляду касаційної скарги є істинним, оскільки набрав законної сили. При цьому слід погодитися з В. К. Случевським у тім, що законна сила вироку не залежить від його правосудності, оскільки при дотриманні певних процесуальних умов (закінчення строків на оскарження) чинності набирає будь-який вирок. Для наукового обґрунтування можливості часткового скасування вироку потрібно розглянути, як реалізується головна ідея позовної системи кримінального судочинства при постановленні вироку й наступній його перевірці. Законність та обґрунтованість у даному разі засновані на тому, що істиною є те, що встановлено судом у судовому рішенні й не оскаржено сторонами. Інакше кажучи, суд пропонує сторонам той варіант істини, який він вважає встановленим. Якщо відповідні елементи цього рішення не будуть у подальшому оскаржені, спір (позов), який складав зміст провадження по кримінальній справі, вважається вирішеним у належному порядку й провадження по справі завершується. Повнота реалізації принципу диспозитивності саме на досліджуваних стадіях у позовному процесі пов'язана по-перше з тим, що саме провадження може виникнути лише за наявності апеляційної скарги, тобто за бажанням апелянта, по-друге як уже зазначалося, як сам судовий розгляд, так і рішення, що виносяться за його результатами, не повинні виходити за межі принесених апеляцій і заперечень на них.

Враховуючи наведене, та погоджуючись із тим, що неможливість безпосереднього погіршення становища засудженого чи виправданого є важливою процесуальною гарантією, автори вважають, що повне скасування касаційним судом вироку, що перевіряється, є у ряді випадків недоцільним та не має позитивного впливу на забезпечення правосудності судових рішень

Можливість скасувати вирок частково отримав у вітчизняному кримінальному процесі апеляційний суд, як наслідок реалізації засад змагальності та безпосередності при визначенні порядку провадження у суді другої інстанції. Ст. 378 КПК України не встановлює ніяких критеріїв вирішення питання повністю чи частково апеляційний суд повинен скасувати вирок нижчестоящего суду. Після скасування ревізійного порядку перевірки справи до висновку про повне скасування вироку апеляційний суд приходить, якщо апелянти наполягають на повному перегляді справи. Такому рішенню відповідають наступні апеляційні підстави: неповнота та односторонність, невідповідність

висновків суду обставинам справи та суттєве порушення кримінально-процесуального закону.

На думку М. М. Ковтуна, виходячи з аналізу принципів кримінального судочинства, повне скасування вироку має місце в тих випадках коли суд:

1. встановлює нові обставини справи, що змінюють юридичну кваліфікацію вчиненого чи істотно відрізняються від приведених у вироку суду першої інстанції;
2. визнає недоведеними обставини на які посилається у своєму вироку суд;
3. знайде помилку у кваліфікації злочину;

4. виявить порушення кримінально-процесуального закону, яке викликало винесення незаконного вироку [7, с. 587]. З пунктом третім даного переліку погодитися не можна, оскільки ізолювано вказана підстава може призводити лише до зміни вироку в частині застосування кримінального закону, а перелік підстав, наведений у ст. 396 КПК України, виключає виявлення перших двох випадків касаційним судом.

Такий вид судового рішення, як скасування вироку й направлення справи на новий судовий розгляд, виник через неможливість суду касаційної інстанції ухвалити власний вирок [7, с. 576]. Касаційний суд може належно оцінити лише правову сторону рішення, і тільки в результаті виявлення істотних порушень кримінально-процесуальної форми винести рішення, яке вплине і на встановлення обставин справи. Розгляд справи в касаційному порядку в залежності від змісту скарги може завершатися постановленням двох видів рішень. У першому випадку судом вирішуються питання, не пов'язані з перевіркою фактичної сторони справи (при погодженні сторін з доведеністю фабули справи, викладеної у вироку суду першої інстанції касаційний суд перевіряє правильність застосування кримінального закону або справедливості призначеного покарання, стосовно до встановлених фактів). Також може бути встановлено, що при допущених порушеннях кримінально-процесуального закону, вирок не міг бути обґрунтованим, у зв'язку з недотриманням передбачених законом істотних гарантій його правосудності. При цьому при встановленні порушень, включених до переліку безумовних підстав до скасування вироку, вищестоящому суду досить вказати їх в ухвалі, оскільки законом встановлено, що за умови їхнього вчинення вирок не може бути правосудним. На думку В. М. Хотенця, за наявності інших істотних порушень, він зобов'язаний обґрунтувати їхній зв'язок з недостовірністю фактичної сторони справи, встановленої у вироку [8, с. 120]. Таким чином, безпосередньо касаційний суд питань факту не вирішує. Така позиція зазнала критики у теорії радянського кримінального процесу. О. П. Тьомушкін вважав її результатом змішування двох взаємозалежних, але різних питань: порядку розгляду справ у суді першої й другої інстанцій і повноважень цих судів, тобто розуміння рішення справи по суті, як певного порядку дослідження доказів. На його думку, розходження в процесуальному порядку розгляду справи, властиві тій або іншій судовій інстанції, не впливають на кінцевий результат її діяльності — вирішення справи по суті, що обов'язкове для кожного суду, який постановляє акт правосуддя. Про це, насамперед, свідчить право касаційної інстанції скасувати вирок, закрити провадження по справі, а також змінити вирок [9, с. 89]. Але не можна не погодитися з тим, що форма вирішення першого питання повинна визначати розгляд другого. Тобто, відповідні повноваження можуть бути реалізовані лише у певних процесуальних умовах. У цьому випадку це загальні умови провадження у суді, які, як відомо, у суді першої та касаційної інстанції суттєво розрізняються. Отже, повертаючись до питання правової природи рішень суду другої інстанції можна зазначити наступне. Рішення касаційного суду (або апеляційного який виконує функції касаційного) може містити висновок не про винність або невинуватість особи, а лише про правильність або неправильність їх встановлення нижчестоящим судом, в той час, як у рішенні апеляційної інстанції ці питання можуть бути вирішені безпосередньо.

Тобто прийняття рішення про направлення кримінальної справи на новий судовий розгляд має практичне значення у випадках, коли виникають сумніви у правильності встановлення фактичної сторони справи. Саме з урахуванням того, що кримінально-процесуальна форма провадження у кримінальних справах повинна гарантувати застосування норм кримінального закону до достовірно встановлених обставин справи і повинні визначатися обсяг скасування вироку та завдання для суду який за законом зобов'язаний виправити відповідну судову помилку. У рішенні Європейського Суду у справі Монелла та Моріса проти Великобританії зазначено, що якщо апеляційна скарга стосується виключно питань права, залишаючи у стороні фактичні обставини справи, то вимоги ст. 6 можуть бути виконані і тоді, коли заявнику не була надана можливість

бути вислуханим у апеляційному суді [10]. Проаналізувавши вказану позицію, можна визнати, що, по-перше, Європейський суд допускає можливість належної перевірки дотримання закону в ході здійснення судочинства у кримінальній справі, якщо вона здійснюється ізольовано від перевірки правильності встановлення фактичних обставин справи, а по-друге, вважає у даному випадку обґрунтованим обмеження безпосередності при отриманні судом відомостей щодо справи.

Безперечним є той факт, що у змагальному процесі усі негативні наслідки результатів судового розгляду повинен нести обвинувач, який не зумів переконати суд у своїй правоті (тобто гарантія недопущення повторного притягнення до кримінальної відповідальності своїм процесуальним проявом має забезпечення єдиного судового розгляду, за умови, що він відбувся у належних умовах). З іншого боку, для запобігання зловживання правом на оскарження, п. 2 ст. 2 протоколу № 7 до Європейської конвенції передбачає, що ...“Кожний засуджений за здійснення кримінального злочину має право на те, щоб винесений у відношенні його вирок або призначене йому покарання були переглянуті вищою судовою інстанцією. Здійснення цього права, включаючи підстави, на яких воно може бути здійснене, регулюється законом. Із цього права можуть робитися виключення відносно незначних правопорушень, визнаних такими законом, або коли відповідна особа була засуджена вже в першій інстанції верховним судом або визнана винним і засуджене в результаті судового перегляду його виправдання” ... Тобто, якщо особа не реалізувала можливість подати апеляцію або у її задоволенні було відмовлено відповідною судовою інстанцією, повторний розгляд кримінальної справи, який ґрунтується лише на неможливості безпосереднього погіршення положення засудженого або виправданого касаційним судом, не носить характер обов’язкової гарантії захисту прав особи. Крім того умови у яких буде проводитися новий судовий розгляд не можуть бути визнані ідеальними з позиції дослідження доказів (свідки, які вже знайомі із показаннями інших учасників, та через вплив значної кількості часу втратили частину доказової інформації) та незалежності суду (вплив первинного вироку та ухвали касаційного суду). В. Т. Маляренко з цього приводу називає направлення справи на новий судовий розгляд однією з форм погіршення становища засудженого або виправданого [11, с. 219]. Непрямим аргументом на користь даного ствердження може служити наявність передбаченого ст. 6 Європейської конвенції права особи на розгляд справи впродовж розумного строку.

Доцільність наведеної у статті пропозиції можна обґрунтувати на прикладі конкретної кримінальної справи. Так, вироком Красногвардійського районного суду АР Крим В., неодноразово судимого, засуджено за ч. 1 ст. 115 КК України на 7 років позбавлення волі. Зазначеним вироком В. визнано винним у тому, що він, перебуваючи у нетверезому стані, під час розпиття спиртних напоїв з Н., посварився та умисно наніс йому два удари стільцем у життєво важливий орган — голову, заподіявши Н. тяжкі тілесні ушкодження, в результаті яких настала смерть потерпілого. В апеляційному порядку вирок не оскаржувався. У касаційному поданні було порушено питання про скасування вироку та направлення справи на новий судовий розгляд у зв’язку із невідповідністю призначеного покарання тяжкості злочину та особі засудженого. Касаційний суд встановив, що у вироку на порушення ст. 65 КК України не мотивоване рішення про призначення покарання. Крім того, при постановленні вироку не було враховано, що В. характеризується негативно, неодноразово судимий, злочин вчинив у нетверезому стані. Касаційний суд визнав, що за таких обставин вирок щодо В. підлягає скасуванню, а справа направлено на новий судовий розгляд, та зазначив, що якщо при новому розгляді справи винність В. у вчиненні інкримінованого злочину підтвердиться, призначене йому покарання слід визнати м’яким [12, с. 18]. Автори навмисно обрали у якості прикладу досить нерезонансну справу через її досить розповсюджений характер. У даному випадку ані доведеність винності, ані правильність обраної кваліфікації ні в учасників, ні у касаційній інстанції сумніви не викликали. Тобто повторний розгляд кримінальної справи у повному обсязі лише суттєво затягує остаточне вирішення справи, дає додаткове навантаження місцевому суду та не гарантує стовідсоткової реалізації позиції касаційного суду, викладеній в ухвалі.

Зважаючи на викладене, можна зробити ряд основних висновків:

1. У випадках, коли для виправлення судової помилки, виявленої за результатами касаційної перевірки, необхідно прийняття рішення, яке погіршить становище засудженого або виправданого, касаційний суд повинен мати повноваження щодо часткового скасування вироку, що перевірявся. Відповідна касаційна ухвала повинна

прийматися у разі виявлення неправильного застосування кримінального закону й невідповідності призначеного судом покарання ступені тяжкості злочину та особі засудженого.

2. Вирок суду у частині викладення фактичної сторони справи та висновку щодо доведеності вини засудженого повинен мати преюдиційне значення за аналогією із тим які факти вважаються встановленими для суду, який розглядає справу у порядку цивільного судочинства. Тобто, суд, якому направляється кримінальна справа після касаційного перегляду, повинен буде, врахувавши вказівки суду касаційної інстанції, застосувати кримінальний закон або вирішити питання призначення покарання до фактів, які встановлені у первинному вирокі суду.

3. У даному випадку виникає ситуація коли до виконання повинні звертатися два процесуальні рішення. Але кримінально-процесуальному праву відомі випадки, коли питання, які повинні бути вирішені у кримінальній справі вирішуються різними суб'єктами та у різних процесуальних актах (вердикт присяжних та вирок судді).

Список використаних джерел

1. Ковтун Н. Н. Апелляционное производство в уголовном производстве России : проблемы и решения / Н. Н. Ковтун, А. С. Александров // Государство и право. — 2001. — № 3. — С. 38-45.
2. Филин Д. В. Обвинительный или исковой характер уголовного судопроизводства? / Д. В. Филин // Российская юстиция. — 2002. — № 11. — С. 60-61.
3. Алексеев Н. С. Очерки развития науки советского уголовного процесса / Алексеев Н. С., Даев В. Г., Кокорев Л. Д. — Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1980. — 250 с.
4. Власов А. А. Проблемы эффективности и доступности правосудия в России / А. А. Власов // Государство и право. — 2004. — № 2. — С. 13-20.
5. Губенок И. В. Эффективность правосудия как гарантия защиты нарушенного права (проблемы теории и практики): Автореф. дис. на соиск. научн. степ. канд. юрид. наук : 12.00.01 / И. В. Губенок. — Нижний Новгород, 2007. — 22 с.
6. Бережний О. І. Преюдиціальність судових рішень у кримінальних справах / О. І. Бережний. — Х. : Видавець СЦД ФО Вапнярчук Н. М., 2004. — 176 с.
7. Уголовный процесс России : [учебник] / А. С. Александров, Н. Н. Ковтун, М. П. Поляков, С. П. Сереброва / Под ред. В. Т. Томина. — М. : Юрайт-Издат, 2003. — 821 с.
8. Хотенец В. М. Сущность кассационных определений в советском уголовном судопроизводстве : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Хотенец Василий Михайлович. — Х., 1978. — 195 с.
9. Темушкин О. П. Организационно-правовые формы проверки законности и обоснованности приговоров / О. П. Темушкин. — М. : Наука, 1978. — 239 с.
10. Eur. Court H. R. Monnell and Morris v. UK, judgment of 2 March 1987, Series A no. 115, para. 5 [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://www.civiljustice.gov.hk/fr/paperhtml/fr86.html>.
11. Малярченко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті Європейських стандартів : теорія, історія, практика : Дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.098 / Малярченко Василь Тимофійович. — Х., 2005. — 449 с.
12. Практика перегляду рішень судів АР Крим у кримінальних справах за поданнями прокурорів 2007-2008 рр. / Укладачі : О. В. Кошман, Л. В. Юрченко. — Сімферополь : Сімферопольська міська друкарня", 2009. — 236 с.

Рекомендовано до друку кафедрою адміністративно-правових та кримінально-правових дисциплін Кримського юридичного інституту Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (протокол № 2 від 24 вересня 2009 року)

Надійшла до редакції 14.11.2009
Рекомендована до друку 01.12.2009